

Za dialog o Slovenski spravi

Dr. Petru Štihu, predsedniku Slovenske akademije znanosti in umetnosti

Razprave o *Slovenski spravi*, ki nam jo je 15. marca ponudila Slovenska akademija znanosti in umetnosti (SAZU) z izjavo s tem naslovom, se šele ogrevajo. Naj s pozivom predsedniku SAZU, dr. Petru Štihu, spodbudim dialog.

Dragi Peter, v več deset nadaljevanjih sem opozoril na številne napake v dejstvih, tudi izmišljotine, pomanjkljivo poznavanje in ideološka pretiravanja v knjigi *Partizani* akademika dr. Jožeta Pirjevca. Takrat si svetoval, naj Pirjevec sam odgovori na kritiko. Pa ni. Zdaj pa predlagam tebi, da pojasniš nekaj začetnih vprašanj v zvezi z vašo *Slovensko spravo*.

Kako je bila sprejeta Slovenska sprava?

Po vašem mnenju je bila *Slovenska sprava* sprejeta na glasovanju na skupščini SAZU od 22. do 25. februarja 2021, z udeležbo več kot 81 odstotkov akademikov, od katerih jih je 76 odstotkov izjavo sprejelo. To naj bi ji zagotavljalo »trdno in nesporno legitimnost znotraj akademije«. Če računamo samo tiste, ki so glasovali, ta izračun drži. Če pa računamo vse akademike, je izjava dobila 62-odstotno podporo. Ali bi bil izid glasovanja drugačen, če bi bilo glasovanje tajno (to pot je bilo javno) in če ne bi bilo del proračunske seje, za katero so akademiki posebej zainteresirani?

Podobna je bila tudi podpora izjavi, ki jo je leta 2009 obravnavala SAZU pod predsedovanjem dr. Jožeta Trontlje, vendar ni prišlo do glasovanja o njej. Na tiskovni konferenci 15. marca si posebej poudaril, da »namigi nekaterih ljudi, da je bila blokirana zaradi nekaterih skrajno levih članov akademije, to popolnoma ne drži, to ni res«.

Predlagam, da bi v »spravnem« zborniku, ki ga pripravljate, poleg besedila »Trontljeve« izjave objavili tudi odzive akademikov nanjo in zlasti Trontljeve analize tistih mnenj, ki so po njegovem pod vsakim etičnim standardom.

Tako je Trontelj 21. avgusta 2009 zapisal: »Spoštovani kolegi, seveda imate prav, strašni zločini so se v tistih časih dogajali na obeh straneh. Vendar sem razočaran, da nekateri kot da niste opazili neke orjaške razlike. Da niste upoštevali, da *med vojno* zakoni, etika in morala morda res ne veljajo, da pa *v miru* ljudje upravičeno pričakujejo od oblasti, da bo odgovorno skrbela za varnost, zakonitost in pravičnost.

Da niste opazili kontinuitete kršenja človekovih pravic, ki se je, resda v počasnem izzvenenju, v Jugoslaviji nadaljevalo še mnoga leta pozneje. Da niste upoštevali, da so se naši voditelji učili na zgledu boljševiske revolucije, ki je že pred drugo svetovno vojno gradila svojo oblast na nasilju, postavljala gulage, zagrešila genocidna dejanja nad Kozaki, Poljaki in Ukrajinci, ki je pobijala celo

lastne soborce in je pri poučenih ljudeh morala zbuditi grozo pred komunizmom. Da niste dovolj resno vzeli sporočila Sveta Evrope, ki je moralno obsodil vsa tri velika nečloveška gibanja prejšnjega stoletja, poleg nacionalsocializma in fašizma tudi komunizem; tej mednarodni obsodbi je nedavno sledil tudi OVSE. Da sicer pohvalno ugotavljate, da je bila jugoslovanska verzija komunističnega totalitarizma po letu 1950 bistveno mehkejša od sovjetske, da pa prizanesljivo gledate na dejstvo, da so se masovne kršitve človekovih pravic vendarle dogajale še dolgo potem. Za to prizanesljivost je v veliki meri kriva nevednost, zanjo pa molk tistih, ki so vedeli. A za molkom je bil globok strah, 'strah do kosti', kot piše Drago Jančar v svojem – naj tako rečem – iztreznitvenem besedilu *Temna stran meseca*.«

Leta 2009 je torej del akademikov nastopal tako, kot so sedaj proti *Slovenski spravi* nastopili v stranki Levica in Zvezi združenj borcev za vrednote NOB. Ali ni to skrajno levo, titoistično? Ali so ti glasovi v SAZU utihnili zato, ker so njihovi govorniki medtem umrli, ali pa jih je k umiku prepričalo kaj drugega?

Upam pa, da bomo lahko prebrali tudi mnenja akademikov, ki so se odzvali na *Slovensko spravo*. Da bomo vedeli, zakaj in katera njihova stališča so ali zavrnili ali upoštevali.

Štihanje kolaboracije?

Za slovensko televizijo si 15. marca izjavil: »En del politike pa tudi javnosti in tudi zgodovinarjev meni seveda, da je začetek kolaboracije oziroma da je bil komunistični teror tisti, ki je povzročil kolaboracijo, po drugi strani imate prav tako celo vrsto podatkov oziroma dejstev, ki govorijo o tem, da se je pot v kolaboracijo začela že veliko prej.«

Z izjavo »je začetek kolaboracije oziroma da je bil komunistični teror tisti« si lepo ilustriral eno temeljnih zagat *Slovenske sprave*. Kolaboraciji komunistične strani s stalinizmom se izogne tako, da jo skriva za »komunistični teror«. Komunistična pot v kolaboracijo s Stalinom pa se je res začela »že veliko prej«. In posledice te kolaboracije so bile usodne. Tako usodne, da smo režim, ki ga je ustvarila ta kolaboracija, zavrnili v Ustavni listini Republike Slovenije, v več odločbah ga je obsodilo Ustavno sodišče RS, komunistični režim obsoja tudi drugi mednarodni in številni nacionalni pravni in politični dokumenti.

Toda vas pri *Slovenski spravi* pravo ni zanimalo. Pa bi vas moralo. Pojem kolaboracija namreč ni pravni pojem. Zato je problematičen, če poskušas z njim etično soditi.

Dr. Dieter Blumenwitz je v svoji mednarodnopravni oceni položaja v Sloveniji v letih 1941–1946 posebej poudaril, da »pojem 'kolaboracije' ne spada v besedni zaklad mednarodnega javnega prava. Gre za politični pojem, ki v svoji prvotni uporabi ni imel točno določene-

Foto: Tatjana Splichal

Spravno znamenje na Zaplazu

ga pomena ali celo pomena kaznivega dejanja. /.../ Šele v času druge svetovne vojne se je pomen pojma 'kolaboracija' spremenil, in sicer v izdajalsko ali sebično sodelovanje s sovražnikom. Politično instrumentalizirani pojem je v kategorijah 'dobrega' in 'zla' izražal skrajno nasprotje francoskim odporiškim skupinam ('résistance'). Po koncu sovražnosti, delno že med vojno, je na osnovi očitka kolaboracije ob političnih 'čistkah' po vsej Evropi praviloma prišlo do samovoljnega preganjanja domnevnih kolaborantov, vključno z njihovim fizičnim uničenjem brez sodne obsodbe, ki bi zadostila zahtevam pravne države. Vsebinska odprtost pojma 'kolaboracija' je olajšala njegovo politično uporabo za izključitev politično drugače mislečih.«

Komunistična pot v kolaboracijo s Stalinom se je res začela »že veliko prej«. In posledice te kolaboracije so bile usodne.

Tudi zgodovinopisna evidenca zavrača tako manipuliranje s kolaboracijo, kot ste jo uvedli v *Slovensko spravo*. Stane Okoliš opozarja, da so »različne oblike kolaboracije med okupacijo vseskozi obstajale med različnimi stranmi in posameznimi političnimi dejavniki. Za krajše ali daljše obdobje so se zaradi različnih nagibov in koristi povezovale in sklepale premirja. Kolaboracija je bila na eni strani razvidna navzven, prav tako pa je bila na drugi dejavna tudi tajna ali ilegalna. Občasno sta hkrati delovali tudi na več strani. Njene oblike in vsebine so bile bolj ali manj dovoljene in sprejemljive, vsekakor pa lahko predmet močne nasprotnikove propagande. Med seboj so kolaborirale praktično vse obstoječe vojaško-politične strani,

kakor je bilo kdaj komu potrebno ali od koga izsiljeno. Znano je, da so komunisti najprej kolaborirali z nacisti, pa predstavniki bivše starojugoslovanske oblasti z italijansko okupacijsko oblastjo, partizanski z italijanskimi vojaškimi poveljniki, vaše straže z italijansko okupacijsko oblastjo, domobranski štab z nemško policijsko in vojaško oblastjo, domobranski oficirji z angleško obveščevalno službo, pa obveščevalne službe in posamezni zaupniki med seboj itn. Za preurejanje političnega prostora v precej nejasnih razmerah ni bilo zažrtkov in ne več nikakršnih omejitev. Za ljudi, prežete z ideologijo, ki se niso ozirali na etična načela, ampak le na lastne koristi, je zato okupacija postala predvsem priložnost za izvedbo ciljev, ki jih v drugačnih razmerah ni bilo mogoče uresničiti.«

Dragi Peter, upam, da boš v nadaljevanju razprave pojasnil svoja stališča do pojma kolaboracije in da boš v nadaljnjih intervencijah spoštoval dosežene standarde tako v pravo kot v zgodovini. In da bi bili v SAZU v prihodnje bolj previdni pri uporabi etično korumpiranih pojmov.

Enaka krivda?

V *Slovenski spravi* ne poveste, kdo se za spravo zavzema in kdo jo zavrača. Tudi pri delitvi krivde za državljansko vojno niste zelo natančni, pa je Spomenka Hribar že pred tremi desetletji za Žiri ugotovila, »da je bilo šest ali sedem ljudi pobitih s strani domobrancev (oziroma četnikov), da pa je bilo od NOV (partizani – op. p.) ubitih med vojno 32 ljudi. Kdo je začel in kdo vodil državljansko vojno?« Drugi avtorji, zlasti Jože Možina, pa so ta vzorec dokazali tudi za celotno Slovenijo.

A prav tako pomembno bi bilo usmeriti *Slovensko spravo* v bolj praktično smer. Pred 25-letnico Republike Slovenije si septembra 2014 tudi sam podpisal izjavo predsedstva SAZU, v kateri pravite, da smo se »znašli pred grozljivo nevarnostjo, da neizkopane mrtvece za vselej zavržemo, izkopane mrtve pa pustimo nepokopane. Če se to zgodi, bomo vsi državljani Republike Slovenije sokrivi izpostavljene svetoskrunske opustitve.«

Ali bi lahko akademike v anonimni anketi povprašal: Ali naj se uredi vojaško pokopališče na Orlovem vrhu v Ljubljani? Ali naj umorjene Rome pokopljejo na Žalah v Ljubljani? Ko bomo imeli odgovore na taka vprašanja, bomo lažje napovedali, kako uspešna bo *Slovenska sprava*.

Predlog

Dragi Peter, upam, da ni odveč pričakovanje, da bomo ob 30-letnici Republike Slovenije zmogli še eno, bogatejšo izjavo, v kateri bi poudarili dolgoročne zgodovinske silnice, ki so oblikovale, ohranile in spodbudile slovenski narod k zmagovitemu ustvarjanju samostojne nacionalne države.

Jože Dežman